

Tools voor taal: Rotterdamse leesvaardigheid

Notitie leesvaardigheid voor docenten vo en hbo

Doorlopende leerlijn taalvaardigheid in de aansluiting vo-hbo

Colofon

Auteurs: Werkgroep Doorlopende leerlijn taalvaardigheid binnen samenwerkingsverband 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo': aansluiting-voho010.nl.

Voor digitale versie van deze publicatie: zie website samenwerkingsverband 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo' bij Vakinhoudelijke aansluiting Nederlands/ communicatie onder 'Materialen en instrumenten'.

Voor contact n.a.v. deze publicatie:

algemeen: Ellis Wertenbroek (projectleider Vakinhoudelijke aansluiting Nederlands/ communicatie vo-hbo): samenwerkingvo-hbo@hr.nl

inhoudelijk: Evelyne van der Neut (trekker werkgroep Doorlopende leerlijn taalvaardigheid): neuej@hr.nl.

Leden werkgroep Doorlopende leerlijn taalvaardigheid:

Aad 't Hart (Vavo Rijnmond), Ed van Ree (Havo/vwo voor muziek en dans), Ellis Wertenbroek (Hogeschool Rotterdam), Evelyne van der Neut (Hogeschool Rotterdam), Astrid Willemse (Farelcollege), Letty Wijma (Hogeschool Inholland), Marjo Smeman (Emmaus College), Chantal van der Putten (Hogeschool Rotterdam), Rianne de Zeeuw-Oprel (Hogeschool Rotterdam).

Voorwoord

Deze notitie is geschreven door de werkgroep Doorlopende leerlijn taalvaardigheid, onderdeel van het project 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo'. Dit project brengt meer dan vijftig vo-scholen en vier hogescholen in de regio Rijnmond/Drechtsteden bij elkaar. Gezamenlijk proberen zij een antwoord te geven op gesignaleerde aansluitingsproblematiek, door kennis te nemen van elkaars onderwijs en het eindniveau havo en startniveau hbo beter op elkaar af te stemmen.

Taalvaardigheid speelt een belangrijke rol in de aansluiting tussen vo en hbo. Meermaals is gebleken dat een goede taalbeheersing een voorwaarde is voor succes in het hoger beroepsonderwijs. Een duidelijk doorlopende leerlijn voor de verschillende domeinen is daarbij noodzakelijk. Daarom is er binnen 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo' een werkgroep in het leven geroepen die zich buigt over de vakinhoudelijke aansluiting Nederlands/communicatie.

In 2016 verscheen de publicatie *Vo-hbo: dat is andere taal!* (Wertenbroek et. al., 2016)¹, geschreven door docenten Nederlands en communicatie uit het vo en hbo. Daarin worden de verschillende knelpunten in de vakinhoudelijke aansluiting onderzocht. Voor de ontwikkeling van de taalvaardigheid van leerlingen en studenten is het noodzakelijk dat de school of opleiding zich hieraan committeert. In *Vo-hbo: aan de slag met taalbeleid!* (Van den Heuij et. al., 2018)² krijgen scholen en opleidingen praktische handvatten voor het formuleren van taalbeleid. De werkgroep Doorlopende leerlijnen taalvaardigheid heeft eerder een verkenning uitgevoerd naar schrijfvaardigheid in de aansluiting. Dat resulteerde in *Tools voor taal: Rotterdamse schrijfvaardigheid*³, een handreiking met beschrijvingen van schrijfopdrachten in bovenbouw havo en propedeuse hbo.

In de aansluiting tussen vo en hbo wordt leesvaardigheid vaak genoemd als mogelijk knelpunt. Daarom heeft de werkgroep Doorlopende leerlijn taalvaardigheid – een van de vijf werkgroepen die zich bezighouden met vakinhoudelijke aansluiting Nederlands/communicatie – een start gemaakt met het verkennen van de problematiek op het gebied van leesvaardigheid. Deze notitie doet daarvan verslag. De aanbevelingen die in dit document worden gedaan moeten een startpunt zijn voor scholen en instellingen om de lees- en lesmateriaal in vo en hbo beter op elkaar af te stemmen.

Rotterdam, juni 2018

Evelyne van der Neut, Ed van Ree, Astrid Willemse, Letty Wijma, Daniëlle Post-van der Molen en Ellis Wertenbroek.

¹ *Vo-hbo: dat is andere taal!*: digitaal beschikbaar op: <https://aansluiting-voho010.nl/images/download/vo-hbo-dat-is-andere-taal.pdf/>.

² *Vo-hbo: aan de slag met taalbeleid!*: digitaal beschikbaar op: <https://aansluiting-voho010.nl/thema-s/vakinhoudelijke-aansluiting/nederlands-communicatie>.

³ Digitaal beschikbaar op: https://aansluiting-voho010.nl/images/download/download_file_5aa8f5a15344d.pdf.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De aanname van de werkgroep Doorlopende leerlijn taalvaardigheid (vanaf nu de werkgroep) is dat leesvaardigheid een grote drempel is in de aansluiting vo-hbo. Studenten in het hbo klagen vaak over de hoeveelheid en de moeilijkheidsgraad van de leesstof in het eerste jaar. Docenten in vo en hbo benoemen met regelmaat dat studenten slechts een oppervlakkig begrip hebben van wat ze lezen. Zij denken dat motivatie en studiehouding een probleem vormen: lezen wordt als 'saaï' gezien. Ook vermoeden zij een gebrekkige concentratie die studenten belemmert lange stukken tekst te lezen. Als specifieke problemen van leerlingen in het vo met leesvaardigheid worden genoemd: zelfoverschatting, niet weten hoe een antwoord te formuleren, te snel de vragen lezen en niet stilstaan bij de tekst zelf, niet markeren en beperkte woordenschat.

1.2 Vertrekpunt

Het vertrekpunt van de werkgroep is dat de overstap in leesvaardigheid tussen vo en hbo in veel gevallen goed te maken is. Leerlingen zijn de boeken van de havo – met veel visuele ondersteuning – langzaam ontgroeid. De boeken uit de propedeuse hbo – met meer jargon – zijn bij de overgang vaak net te hoog gegrepen. Voor veel studenten betekent dit even zwemmen, maar daarna kunnen ze prima meekomen. Dit is echter niet bij iedereen het geval. Leesvaardigheid springt minder in het oog dan schrijfvaardigheid en uit zich meestal in tegenvallende resultaten door onvoldoende begrip van de studieteksten.

Onze hypothese is dat de overgang in leesvaardigheid een kloof voor de studenten is, omdat in het hbo:

1. de hoeveelheid leesstof plotseling toeneemt,
2. de moeilijkheidsgraad van de leesstof plotseling toeneemt,
3. er weinig tot geen ondersteuning is bij leesvaardigheid,
4. er geen transfer is van leesstrategieën die zijn aangeleerd bij het schoolvak Nederlands in het vo.

Tijdens een sessie heeft de werkgroep deze hypothese getoetst door te verkennen wat de verschillen zijn tussen de leesstof van studieteksten in vo en hbo. Daarbij hebben we onder meer gelet op de omvang van de teksten, de hoeveelheid tekst per studieperiode, de moeilijkheidsgraad van de teksten (woordfrequentie, hoeveelheid inhoudswoorden, mate van concreetheid en afstand tussen grammaticaal verbonden onderdelen⁴) en de ondersteuning die in de tekst geboden wordt (jargon, visuele steun, signaalwoorden, structuurmarkeerders).

1.3 Leeswijzer

De hamvraag is: hoe ondersteun je alle leerlingen en studenten bij de sprong van havo naar hbo en hoe help je ze om sneller te leren zwemmen?

Deze notitie start in hoofdstuk 2 met de aanbevelingen voor het verkleinen van de drempel tussen vo en hbo wat betreft leesvaardigheid. De aanpak werkt twee kanten uit: enerzijds kan er een aanbeveling worden gedaan over het te hanteren materiaal in havo en hbo; anderzijds kunnen er handreikingen worden gedaan om de leerling/student te begeleiden in het maken van de overstap. Het eerste vereist ofwel een bereidwillige vakcoördinator, die het advies over de leesstof meeneemt, ofwel een

⁴ Dit zijn kenmerken die de moeilijkheidsgraad van een tekst bepalen, zoals gehanteerd in recent onderzoek van de Universiteit Utrecht, zie : <https://www.uu.nl/agenda/promotie-suzanne-kleijn-nieuwe-nederlandse-leesbaarheidsformule> (laatst geraadpleegd op 25 mei 2018).

ondernemende docent (vo en hbo) die bereid is extra of ander materiaal in te zetten. Het tweede vereist een docent die niet wil dat de student uitvalt en dus bereid is zich in te zetten om de student te ondersteunen.

In de daaropvolgende hoofdstukken geven we de onderbouwing voor deze aanbevelingen. Hoofdstuk 3 bevat de voorzichtige conclusies van een initiële verkenning van de *didactiek* in leesvaardigheid in beide onderwijssectoren. Voor het vo zijn deze gebaseerd op een bestudering van de lesmethodes die gebruikt worden bij het vak Nederlands. Voor het hbo zijn ze gebaseerd op ervaring met didactiek van de leden van de werkgroep, alsmede een bevraging van hun directe collega's. Zie bijlage 1 voor de leden van de werkgroep en de opleidingen die zij kennen of hebben bevroegd.

Daarna volgen in hoofdstuk 4 de bevindingen van een verkenning van het materiaal dat wordt in de bovenbouw havo en de eerste 100 dagen hbo. Het bestudeerde materiaal is afkomstig van de scholen en opleidingen waar de leden van de werkgroep contact mee hebben of hebben gehad (zie bijlage 2 voor een overzicht van het materiaal). In hoofdstuk 5 volgen de conclusies van deze verkenning waarop de aanbevelingen zijn gebaseerd. In hoofdstuk 6 volgt een concretere uitwerking van de aanbevelingen in vervolgstappen: het ontwikkelen van lesmateriaal en vragen die in vervolgonderzoek beantwoord moeten worden.

2. Aanbevelingen

Omdat de werkgroep Doorlopende leerlijn taalvaardigheid geen invloed heeft op het bestaande materiaal, de studieteksten die gebruikt worden bij de vakken in het vo en hbo, beschouwen we de geschetste kloof tussen vo en hbo voor leesvaardigheid als een gegeven. De winst om leerlingen/studenten te helpen bij het overbruggen van deze kloof is te behalen in de verwerking van de literatuur door docenten en leerlingen/studenten. Concrete aanbevelingen zijn:

1. Laat leerlingen in de **bovenbouw havo** kennismaken met veel verschillende tekstvormen. Gebruik bijvoorbeeld bij andere vakken dan Nederlands ook artikelen uit kranten en opiniebladen, of vraag leerlingen zelf op zoek te gaan naar relevante teksten. De verwachting van de werkgroep is dat dit de transfer ondersteunt van oefening in leesvaardigheid en tekstbegrip bij Nederlands naar andere vakken. Leerlingen worden zo getraind in het verwerken van verschillende en complexere teksten bij alle vakken in het vo. Bovendien oefenen ze op die manier met nieuwsbegrip: ze leren op de hoogte te blijven van de actualiteit en die te verbinden aan diverse schoolvakken. Daarmee creëer je algemene ontwikkeling en omgang met complexere teksten. Waar mogelijk kan bij deze vakken ook (fragmenten uit) hbo-materiaal ingezet worden. Dit bevordert bovendien de vakinhoudelijke aansluiting van de hbo-opleiding met het havo-profiel.
2. Kies in de **propedeuse hbo** voor een bewuste selectie en dosering van studiemateriaal. Dit geldt voor alle vakken. Bouw waar mogelijk omvang en moeilijkheidsgraad van de teksten op. Overweeg om ook tekstvormen te gebruiken die in het vo in omloop zijn: artikelen uit kranten en opiniebladen of relevante fragmenten uit schoolboeken van het vo.
3. Besteed in alle vakken van het **vo en hbo** aandacht aan de didactiek van leesvaardigheid. Geef leerlingen/studenten een gerichte leesopdracht (zoals leesvragen beantwoorden), integreer leesvaardigheid en tekstbegrip in de lessen (bijvoorbeeld door een deel van een tekst klassikaal door te nemen) en stimuleer een dieper begrip van de tekst (door in de les door te vragen of door een verwerkingsopdracht te geven).

3. Methodes en didactiek leesvaardigheid in vo en hbo

3.1 Vo

In de bovenbouw havo van de scholen in Rotterdam en omstreken worden voor het schoolvak Nederlands overwegend de volgende drie methodes gebruikt: *Talent* (Malmberg), en met name *Nieuw Nederlands* (Noordhoff) en *Op niveau* (Thieme Meulenhoff). Het programma in de bovenbouw wordt voor een groot deel vormgegeven door de eisen van het centraal examen. In dat examen neemt de leesvaardigheid een belangrijke plaats in.

In *Talent* krijgt leesvaardigheid vorm in een hoofdstuk over taalstrategieën. In de inleiding wordt expliciet de relatie gelegd met de vervolgopleiding: 'Je moet veel stof kunnen verwerken, heldere teksten kunnen schrijven, goed aantekeningen kunnen maken.' In de paragraaf over lezen wordt ingegaan op verschillende leesstrategieën: verkennend, nauwkeurig, studerend, zoekend en kritisch lezen. Elke strategie wordt weer toegelicht met een stappenplan. Daarnaast is er aandacht voor woordraadstrategieën en Griekse en Latijnse woorddelen. Deel van studerend lezen is het onderdeel samenvatten, waarbij de geleide, beknopte en schematische vorm worden behandeld. In de paragraaf over kritisch lezen komt het verschil tussen objectief en subjectief aan de orde. Er worden hulpmiddelen gegeven voor het beoordelen van de waarde van een tekst (beoordelen van de auteur, het medium, de informatie en de argumentatie). De aanpak in andere taalmethodes zal hier vermoedelijk niet veel van afwijken. Verder wordt benoemd dat veel docenten in hun lessen gebruik maken van de 'close reading'-methode, waarbij wordt ingegaan op betekenis van inhoudswoorden ('moeilijke woorden'), gebruik van signaalwoorden en hun functie, structuuraanduiders en redeneertrant.

Een ander examenonderdeel betreft de argumentatieve vaardigheden. De scholing daarin gebeurt aan de hand van de theorie in de schoolboeken en de eindexamenbundels. De didactiek die daarbij gehanteerd wordt staat ook in het teken van het schoolexamenonderdeel spreek- en schrijfvaardigheid. De toepassing varieert van debatteren en presenteren tot oefenen in 'examensetting'.

3.2 Hbo

In de propedeuse van het hbo worden enkele didactische ingrepen gedaan om studenten te ondersteunen bij leesvaardigheid. Denk daarbij aan opdrachten om met teksten aan de slag te gaan, zoals vooraf leerdoelen formuleren, een samenvatting schrijven, belangrijke zinnen markeren, leesvragen beantwoorden en de eigen mening noteren. In de les wordt jargon klassikaal doorgenomen. Leesstof wordt opgedeeld in behapbare delen (overigens zonder dat daar concrete richtlijnen voor zijn) en studenten krijgen de expliciete opdracht om vakliteratuur bij te houden. Ook wordt leesvaardigheid geïntegreerd in schrijfopdrachten. Denk aan de genoemde samenvattingen, maar ook bij verslagen wordt studenten soms gevraagd om stapsgewijs informatie te selecteren en verwerken. Bij een enkele opleiding wordt aandacht besteed aan leesvaardigheid als studievaardigheid, bijvoorbeeld door studenten met een zelfbeoordeling alert te maken op hun eigen sterktes en zwaktes.

Deze ingrepen hebben vaak een willekeurig karakter en zijn afhankelijk van de docent. Ook zullen er docenten zijn die op deze en andere manieren onbewust aan de leesvaardigheid van hun studenten werken. Tekenend is dat er in het hbo wel vakken als schrijfvaardigheid bestaan, maar geen vak als 'Lezen op hbo-niveau'.

4. Verkenning materiaal vo en hbo

4.1 Omvang

Docenten van het schoolvak Nederlands werken vaak met artikelen uit kranten en opiniebladen van ongeveer 1000 woorden (2 A4'tjes), vergelijkbaar met de teksten op het examen. De werkgroep bekeek een schoolboek voor het laatste jaar van het havo voor het vak aardrijkskunde. Bij dit vak worden de specifieke examenthema's in relatief korte teksten behandeld: katernen van 70 pagina's met korte paragrafen van hooguit 6 pagina's, verdeeld in thematische teksten over 1 of 2 pagina's. Opvallend is de geringe lengte van de teksten over een onderwerp. In het vo lezen leerlingen bij literatuur wel langere teksten (in casu fictionele boeken). Mogelijk is dit een kans voor het trainen van de leesvaardigheid (en het concentratievermogen) van leerlingen, ook al worden bij het lezen van literatuur heel andere vaardigheden vereist dan bij het lezen van zakelijke teksten. Toch is ook het lezen van die langere teksten voor veel vo-leerlingen vaak te veel gevraagd.

In het hbo krijgen studenten al gauw meerdere, omvangrijkere studieboeken onder de neus. Een hoofdstuk bevat hier ongeveer 30 pagina's. De omvang van deze boeken kan afschrikken, ook als ze niet direct in hun geheel bestudeerd hoeven te worden. Uit de verkenning blijkt niet voor al het materiaal hoeveel studenten hieruit een boek moeten lezen per onderwijseenheid, maar het gaat bijvoorbeeld om één boek met enkele artikelen per vak of om twee of drie hoofdstukken uit boeken, aangevuld met losse artikelen.

4.2 Opmaak

Wat opvalt aan het materiaal uit het vo is de hoeveelheid visuele steun die wordt geboden. De teksten zijn gedrukt in kolommen, met een groot lettertype en met regelafstand 1,5. Voor het katern van het vak aardrijkskunde geldt verder dat op de pagina's veel kleur te zien is, er aparte tekstkaders zijn en er gebruik wordt gemaakt van diverse illustraties (foto's, tabellen en kaarten). Ook de illustratie op de kaft is aantrekkelijk. Daarnaast zijn er verschillende visuele elementen die de verbanden aangeven (opsommingstekens, pijlen, in kleur gedrukte terminologie).

In teksten uit het hbo komen enkele van deze kenmerken terug, zoals het uitlichten van kernbegrippen (in de tekst of in de kantlijn) met een andere kleur, of het gebruik van (al dan niet gekleurde) tekstkaders. De hoeveelheid illustraties is veel minder en vaak soberder van kleur. De hele bladspiegel wordt gebruikt (geen kolommen) en met een klein lettertype en enkele regelafstand. De pagina's ogen 'vol' met tekst; daarbij valt op dat ook de alinea's langer zijn.

4.3 Moeilijkheidsgraad

Van de tekst bij aardrijkskunde (vo) wordt opgemerkt dat deze is geschreven in algemene, niet-academische taal. De lezer wordt bijvoorbeeld met 'je' aangesproken. Er wordt vakraal gebruikt, maar daarbij wordt ondersteuning geboden om deze terminologie aan te leren met het oog op het examen. De zinslengte is beperkt. De informatiedichtheid in deze teksten is echter zeer hoog, juist door de geringe omvang. Van het eindexamen Nederlands wordt dan juist weer gezegd dat de woordenschat complex is. De teksten die worden gebruikt voor het vo-examen zijn doorgaans bewerkt met het oog op het examendoel. Dat betekent dat er nadrukkelijk structurelementen zijn toegevoegd aan de oorspronkelijke teksten, zoals signaalwoorden en samengevatte tekstgedeeltes.

De teksten uit het hbo bevatten relatief meer jargon en abstract taalgebruik en hebben eveneens een hoge informatiedichtheid. De zinnen zijn langer. Wel is bij een enkele tekst sprake van de aanspreekvorm 'je'. Een opleiding heeft een specifieke richtlijn voor de moeilijkheidsgraad van studiemateriaal dat door de docenten ontwikkeld wordt, namelijk niveau 3F. Alle bekeken teksten zijn Nederlandstalig; in de modulehandleidingen blijkt wel dat er bij ten minste één opleiding al in het eerste semester een Engelstalig boek op de literatuurlijst staat. Wat verder opvalt is dat in het hbo boeken worden gebruikt die ook op de universiteit gehanteerd worden.

4.4 Belevingswereld

Het katern van aardrijkskunde bevat inleidingen op de thema's die aansluiten bij de belevingswereld van de leerling. De onderwerpen van de teksten op het eindexamen Nederlands zijn algemeen maatschappelijk van aard; in veel gevallen zijn ze specifiek van sociaaleconomische aard. Dat betekent dat leerlingen met veel algemene kennis een voorsprong hebben en leerlingen met economie of aardrijkskunde in hun pakket zelfs nog meer.

De boeken die in het hbo gebruikt worden bevatten af en toe een inleiding waarin aansluiting gezocht wordt met de belevingswereld van studenten, maar in sommige boeken ontbreekt deze of is ze zeer beknopt.

De 'belevingswereld' in het hbo kan ook heel goed vertaald worden naar de beroepspraktijk; veel studenten zullen deze al gauw leren kennen in stages en praktijkopdrachten. Ook daar zijn de teksten wisselend in: sommige teksten bevatten nauwelijks voorbeelden uit de praktijk, andere bevatten zelfs aparte tekstkaders waarin voorbeelden vanuit de werkvloer worden gegeven. Het verschil tussen de hbo-teksten is te verklaren vanuit de aard van de tekst zelf. Niet alle teksten zijn (hbo-)studieboeken. Ook worden er (academische) artikelen gebruikt of bijvoorbeeld publicaties vanuit een lectoraat. Deze teksten zijn niet met het oog op de hbo-student geschreven, waardoor mogelijk de praktijkvoorbeelden en tekstkaders ontbreken. Vaak heeft het aansluiten bij de beroepspraktijk de vorm van een casus die wordt geschetst. Uit eerder uitgevoerd masteronderzoek van een van de werkgroepleden bleek dat studenten veel moeite hebben met het benaderen en interpreteren van deze casussen. Studenten hebben baat bij een gezamenlijke aanpak van de casussen (didactiek).

4.5 Tekstuele ondersteuning

Het katern aardrijkskunde van de havo bevat veel inhoudelijke tussenkoppen. De tekst is verdeeld in meerdere paragrafen en er is ruim gebruik van signaalwoorden waar tekstverbanden mee expliciet worden gemaakt. Het gebruik van inhoudelijke tussenkoppen en korte (sub)paragrafen gebeurt ook in de meeste hbo-teksten. Daar is echter in mindere mate sprake van het expliciteren van de samenhang tussen verschillende tekstonderdelen.

4.6 Studeerhulp

Het katern aardrijkskunde bevat meerdere technieken om de leerlingen te helpen studeren. Zo worden belangrijke begrippen die zijn uitgelicht in de tekst, achterin herhaald. Ook bevat het katern een samenvatting, voorbeeldvragen en een stappenplan voor het doen van onderzoek. Meerdere boeken uit het hbo bevatten vergelijkbare studiehulpmiddelen. Van de bestudeerde boeken geeft de helft samenvattingen van elk hoofdstuk. Bij twee daarvan staan er ook voorbeeld- of studievragen. Een enkel boek bevat ook voorin al een studiewijzer.

Vanuit het hbo zijn ook enkele studiehandleidingen bestudeerd. Daarin wordt af en toe richting gegeven aan hoe studenten moeten omgaan met het materiaal. Zo worden er instructies gegeven voor het lezen: schrijf de *highlights* op, bereid een presentatie voor over het hoofdstuk, gebruik de literatuur in je opdrachten. In een andere beschrijving krijgen studenten instructies voor het verwerken van (lees-, luister- en kijk)materiaal: neem drie quotes uit het college mee; zoek vijf artikelen en neem deze mee; bekijk de video, maak aantekeningen en schrijf er een recensie van.

4.7 Doorlopend gebruik van hetzelfde materiaal

Op veel punten zijn er duidelijke verschillen tussen het vo- en het hbo-materiaal. Bij het hbo-materiaal valt echter een boek op: een boek dat veel illustraties en kleuren, tekstuele ondersteuning en studeerhulpmiddelen gebruikt, maar omvangrijker is dan het vo-materiaal. Navraag leert dat het gaat om een boek uit het mbo dat bij aanvang van de opleiding als bekend wordt verondersteld, maar waar gedurende de hbo-opleiding op teruggerepen wordt. Dit boek is daarom niet opgenomen in de

vergelijking. Het is het aanhalen waard als een mooi voorbeeld van aansluiting: materiaal uit het toeleverend onderwijs dat doorlopend gebruikt wordt.

5. Conclusies

Op basis van de teksten die door de werkgroep zijn bestudeerd, kan een globale indeling gemaakt worden in kenmerken van havo- en hbo-teksten. Er is een kolom toegevoegd voor het boek uit het mbo dat in de propedeuse van het hbo wordt gebruikt. Dit boek blijkt in tekst en vormgeving veel overeenkomsten te vertonen met het katern uit bovenbouw havo, maar neigt in inhoud, praktijkgerichtheid en omvang meer naar hbo-materiaal. Mogelijk dat zulke 'tussenvormen' bijzonder geschikt zijn voor inzet in de propedeuse van het hbo.

Kenmerken	Bovenbouw havo	Eind mbo	Propedeuse hbo
Omvang	Beperkt 2 pagina's per onderwerp	Korte hoofdstukken	Omvangrijk 30 pagina's per onderwerp (hoofdstuk)
Opmaak	Kolommen Groot lettertype Regelafstand 1,5 Kleurgebruik Relatief veel Illustraties Tekstkaders Begrippen uitgelicht	Kolommen Kaders met kleurcodering Foto's, illustraties	Hele bladspiegel Klein lettertype Enkele regelafstand Weinig kleur Weinig illustraties Enkele tekstkaders Begrippen uitgelicht
Taalgebruik	Familiaire aanspreekvorm Aanleren van vaktaal Veel signaalwoorden Beperkte zinslengte	Eenvoudig taalgebruik	Complex taalgebruik Lange zinnen Veel jargon Geen overbodige signaalwoorden
Belevingswereld	Aansluiting bij leefwereld (privé)	Praktijkvoorbeelden	Praktijkvoorbeelden Casussen
Structuuraanduiders	Tussenkoppen Verbanden expliciet Opsommingstekens, pijlen	Korte alinea's Thematische tussenkoppen Opsommingstekens	Subparagrafen Tussenkoppen Verbanden impliciet
Studeerhulp	Expliciete studietips Voorbeeldvragen Stappenplannen Samenvattingen Begrippenlijsten Overzicht van vaardigheden (examen)	Samenvattingen	Voorbeeldvragen Studiewijzer Samenvatting

6. Vervolgstappen

Het is een gegeven dat er verschillen zijn tussen het leesmateriaal dat gebruikt wordt in het vo en in het hbo. In hoofdstuk 2 zijn al drie aanbevelingen gedaan om leerlingen en studenten te ondersteunen bij het maken van deze sprong.

1. Laat leerlingen in de **bovenbouw havo** kennismaken met veel verschillende tekstvormen.
2. Kies in de **propedeuse hbo** voor een bewuste selectie en dosering van studiemateriaal.
3. Besteed in alle vakken van het **vo en hbo** aandacht aan de didactiek van leesvaardigheid.

Concreter betekent dit onder meer dat docenten over en weer bekend moeten raken met het materiaal aan beide zijden van de kloof. Daarnaast adviseert de werkgroep docenten in het vo en hbo om aan de slag te gaan met het ontwikkelen van werkvormen waarbij dit materiaal over en weer gebruikt wordt. Zo kan er een werkvorm ontwikkeld worden voor een van de zaakvakken in bovenbouw havo waarbij teksten op hbo-niveau ingezet worden. Docenten in het hbo kunnen zich buigen over een werkvorm voor het oefenen met leesstrategieën in de propedeuse van het hbo, die voortbordurt op wat is aangeleerd en geoefend in het vo. Deze werkvormen kunnen hopelijk middels informatie- en docentenuitwisseling dienen als inspiratiebron voor andere docenten. stap verder wordt gedaan dan in het vo.

Een volgende stap kan ook zijn dat scholen samenwerken aan een advies-leerlijn voor leesvaardigheid, die suggesties bevat voor een opbouw in omvang, hoeveelheid en moeilijkheidsgraad van teksten. Daarbij kan de inzet van 'bekend' materiaal een van de mogelijke technieken zijn. Daarnaast kan er een appel gedaan worden op uitgeverijen om te werken aan tekstboeken die specifiek gericht zijn op de propedeuse hbo.

De verkenning die door de werkgroep is gedaan, is nog lang niet toereikend. Vragen die nog niet afdoende zijn beantwoord, zijn onder meer:

1. Wat zijn de problemen van studenten als het aankomt op leesvaardigheid? Wat zegt de wetenschappelijke literatuur hierover?
2. Hoe gaan docenten om met leesvaardigheid? Wat zijn de ervaringen van studenten/leerlingen? Wat doen zij met de eventuele ondersteuning van docenten? (enquêteren)
3. In hoeverre kan studie-uitval toegeschreven worden aan gebrek aan taal- en leesvaardigheid?
4. Zijn er overeenkomsten met de overstap tussen vmbo en mbo en tussen mbo en hbo? Wat is er bekend over leesvaardigheid binnen het mbo?

Een vervolgstap kan dus ook zijn om inzichten op deze terreinen te vergaren en verzamelen en die te combineren met de conclusies van deze notitie.

Bijlage 1: Werkgroepleden + bevroagde richtingen

Naam	School	Sector	Expertise en/of bevroagd
Letty Wijma	Hogeschool Inholland	propedeuse hbo	pabo
Astrid Willemse	Farelcollege	bovenbouw havo	Nederlands
Ed van Ree	Havo/vwo voor muziek en dans	bovenbouw havo	Nederlands; aardrijkskunde
Ellis Wertenbroek	Hogeschool Rotterdam	propedeuse hbo	Trade Management gericht op Azië
Evelyne van der Neut	Hogeschool Rotterdam	propedeuse hbo	Social Work; Leisure Management
Daniëlle Post van der Molen	Hogeschool Rotterdam	associate degree	Pedagogisch Educatief Professional; Engineering; Sociaal-Financiële Dienstverlening

Bijlage 2: Bestudeerd materiaal

Onderwijstype	Vak/opleiding	Onderwijsperiode	Materiaal
Havo	Aardrijkskunde	Klas 5	Katern <i>De Geo: arm en rijk</i>
Havo	Nederlands	Klas 5	Eindexamen havo 2018
Ad	Engineering	Jaar 1, semester 1	Boeken: <i>Statica</i> en <i>Materiaalkunde</i>
Ad	Sociaal Financiële Dienstverlening	Jaar 1, semester 1	Boeken: <i>Integrale schuldhulpverlening, Samenlevingen</i> en <i>Basisboek sociaal werk</i>
Ad	Pedagogisch Educatieve Professional	Jaar 1, semester 1	Boeken: <i>Pedagogisch kader kindercentra, Professionele identiteit, Kiezen voor het jonge kind</i>
Hbo	Trade Management gericht op Azië	Jaar 1, blok 2	Modulehandleidingen: 'Presenteren' en 'Creatief denken en interviewen'
Hbo	Leisure Management	Jaar 1, blok 2	Modulehandleiding 'Trends en visie'
Hbo	Pabo	Jaar 1	Modulehandleidingen